

Ekskursion til Nordvestsjælland og Rønæs

Kristi Himmelfartsdag 15. maj

Leder: K. Strand Petersen

Ekskursionen startede kl. 8.15 fra Mineralogisk Museum i regnvej med flertallet af de 30 deltagere, resten steg på ved Roskilde, hvor vejret nu var klaret op. Her kom man fra Hedeboegnens moræneflade ind i det kuperede landskab syd for Roskilde fjord. Følgende A4 mod vest bevægede man sig i sydøstisens tilstrømningsretning over mulige israndslinier frem til Isefjordens sydlige del (Milthers 1948, s. 187). Ved Tuse kirke kørtes fra et randmorænestrøg om Holbækfjord ud på en moræneflade, der først afbrydes af massivt højland ved Hjembæk i vest, Mørkøv-Knabstrup i syd og Vejrhøjbuerne i nord. Kundby kirke synes her vidt, da den er bygget på en af de hatformede sand/grusbakker, der i denne egn bryder fladen. Studier af ispres på de hatformede bakker har vist, at isbevægelsen har været fra øst mod vest (Wienberg Rasmussen, 1967). A4 skærer sig tæt syd om en sådan bakke, Drusebjerg, og fortsætter mod Svinninge gd. på en ryg i læ af denne. Ved Svinninge kunne man fra vejen se Vejlen i nord, der inddæmmedes 1854. På dette sted er fundet en rig fauna fra stenalderhavet; trivselen må tilskrives et kraftigt tidevand (Rørdam & Milthers 1900, s. 101). Man kørte nu bort fra A4 op i højlandet frem mod Lindebjerg.

Lindebjerg (lok.1) er en plateaulerbakke (Favrebo teglværk), det omliggende bølgede terræn må tænkes at fortsætte ind under bakkens plane overflade. Man bemærkede, hvorledes det stenholdige moræneler på vejen op til bakkekammen afløses af det stenfri issøler. Udfra morænefladen i øst og Bregninge hedeslette i vest blev isafsmeltningens forløbet gennemgået, og det fremhævedes, at isranden her havde redet over det akkumulerede materiale, og at afsmeltningen havde ført til dannelse af lerflejringerne på de først frismeltede områder i en større dødmasse, hvorfor disse lerlag nu kroner massivets bakkedrag. På vejen ud mod Gammelrand bemærkedes de afløbsløse lavninger, hvor fund fra sen-glacialtiden angiver dannelses-tidspunktet Allerød-tid, hvilket indebærer, at dødis på disse steder har ligget tilbage gennem hele ældre dryastid (Milthers 1943, s. 126). I Gammelrand grusgrav (lok.2) så man, hvorledes isen må have skudt sig frem over smelte-vandslag. Senere er det afsatte materiale blevet stærkt udvasket og overlejret af smelte-vandsgrus fra en østligere israndsstilling, der så markant kunne iagttages ved nedkørslen fra Bjergsted, hvorfra den kan følges mod nord til Eskebjerg. Mod nordvest i den store grav ser man kun smelte-vandsgrus. Man fulgte derpå Bregninge Å, som i sit nedre løb er ud-

formet af de sidste smeltevandsstrømme, og kørte ud over hedesletten, hvis opbygning man beså ved Kalred gd. (lok.3). Det vistest på dette sted, at normalmaximet for aflejringens sten var mindre end ved Gammelrands nordvestlige del. Hedesletten går ud under Saltbækvig. Nær Vejle bro (lok. 4) kørte man ned over stenalderhavets terrassehak ud på den gamle havbund, ved broen er man ude på det inddæmmede område (1868), hvoraf halvdelen (1300 ha) er tørlagt. Fra Vejle bro kørte man ved Birkende gd. op i den terrængrænse, som strækker sig fra Rugtved over Tømmerup mod nordvest (Tømmerupås). Grænsen dannes af plateauer/sandbakker og morænelersrygge med mange sten, hvoraf størstedelen nu er kørt bort. Men på Rakkerbakken ved Keldsbjerg (lok.5) så man det oprindelige jordsmon, og hvorledes bakken opbygges af morænegrus i syd med nordfor liggende smeltevandsgrus over sand, der nedefter går over i stenfrit ler. Ved demonstrationen fremhævedes Andersens arbejde fra 1964 med påvisningen af smeltevandets afløb mod nord fra en isrand i syd. Turen fortsattes over Kaastrup-Gaastofte, hvor de spredte enkeltbakker danner en fortsættelse af ovennævnte terrængrænse fra Rugtved. Nord for Tranemose besøgte man Ulvebjerg (lok.6), der er enestående ved sine NV-SØ strygende, stejltstillede sand/gruslag og det ca. 2 m mægtige morænelag, der oprindeligt har dækket disse lag, hvilket gør, at Ulvebjerg må opfattes som en ældre dannelse end sand/grusaflejringen ved det nærliggende Stensbjerg (lok.7), en fladbakke, som næppe er overskredet af isen. Fra Kallerup by gik turen op i det højtliggende bakkeland, der længe havde været synligt, kronet af Raklev kirke i syd, og man bevægede sig vesterud ad landevejen, hvorfra man iagttog de sandede højdedrag, der så skarpt kontrasterede mod det flade morænelersterræn, man kom fra i nord. I Bjørnstrup var dækket op med kaffe og kager til den medbragte madpakke i landsbyens pensionat.

Efter frokost kørtes til en tidligere lergrav (lok.8) sydvest for Ulstrup, hvor man kunne se dislocerede eocæne og kvartære lag. Som basis i de eocæne lag findes her den lerserie, hvis askelag har været grundlaget for udredning af stratigrafi og lagstilling (Petersen 1969). De yngste kvartære lag udgøres af smeltevandssand. Inden for disse lag er der i gravens nordlige rand fundet en interglacial marin leraflejring, som ved sit molluskindhold nærmest knytter sig til Eemhavet. I askeryggens centrale del demonstreredes en antyklinal overkippet mod nord med akseretningen Ø-V, og med kammen skåret af et bevægelsesplan, langs hvilket lag fra foldens sydflanke er overskudt mod nord. Dette fremgår af, at de inverterede lag fra askeseriens +19 til +103 diskordant overlejres af retvendte lag fra +24. Da bakkedragene ikke har været overskredet af isen, må opfoldningen af landskabet være sket foran isranden i slutningen af Würm, og må tilskrives Storebæltgletscheren. Denne teori understøttes af retningen af Røsnæsbuens parallelbakkede landskab omkring Kirkebugt.

Medens bussen kørte tilbage til A/S Lecas fabrik i Kongstrup, gik turens deltagere fra Elverdamsgården ned til stranden for at følge kysten frem til fabrikken. På denne fodtur blev udskridningerne og den mulige sammenhæng mellem dem og dalene, der tidligere tolkedes som afløbsrender til fjorden (Milthers 1943, s. 72), diskuteret. Gentagne udskridninger forplanter sig langt ind i land og derved dannes, som man så eksempel på oven for Timeglasklinten (lok.9), slugter mellem de udglidende landmasser og det faste bagland. Fodturen afsluttedes med et besøg på fabrikken (lok.10), hvor man gennemgik lerets bearbejdning.

Herfra kørte man mod Kalundborg, nord om den nu udtørrede Munkesø, hvor man har *Cardium*-ler af 6 m mægtighed. Mod syd sås Vor Frue kirkes 5 tårne, der nu ikke mere som de eneste rager op over byen, selv om møllerne på bakken er borte. På turen ned gennem byen betragtedes de gamle huse omkring kirketorvet og købstadsidyllen i de små gader – ud til Slagelsevejen, som fulgtes mod syd over stenalderhavets aflejringer, som når helt ind til Kærby-Rørbyvejen. Vandreblokken Dyrestenen sås syd for vejen lidt over halvvejs fremme ved Rørby, hvor der kørtes af mod Ubby. Diluvialleret findes her over store områder på strækningen Svallerup-Svebølle. Vandskellet går nord-syd, øst for Vørslev by, og man må antage, at der i området Vørslevby-Frankerup-Kærby har ligget dødis (fra en isrand ved Tømmerup-ås?) for at forklare, at der sker en afvanding til Tissø, skønt faldet er større mod vest (Milthers 1943, s. 70). I egnen omkring Ubby så man mange gravhøje fra vejen, her findes flere dobbeltjættestuer end noget andet sted i landet (Brøndsted 1957, s. 236). Efter at have passeret Kelleklinte, som er den østligste af lerområdets fladbakker, så man, at jordsmonnet er præget af et stort stenindhold, der også afspejles i de mange stendiger. Indtrykket af egnens stenrigdom forstærkedes som man kom nærmere Avnsø gd. via Gl. Svebølle. Det er muligt, at isranden, som om formiddagen iagttoges i Gammelrand grusgrav, her fortsætter mod syd, sammenløbende med Asnæslinien, som hævdet af Milthers. Man så i Avnsøgd. stenbrud (lok.11) de mange tons tunge blokke. Brydningen har ganske forandret terrænet, så de tidligere kendte stenbestrøninger (Milthers 1943, s. 34) ikke mere er at finde. Den gamle kirke til Avnsøgd. blev besøgt, kirkerummet, som nu er tømt for inventar, giver et billede af det middelalderlige kirkeinteriør. Ved Øresø (lok.12) krydsedes Halleby å, hvor den strømmer mod syd ud i Lille Aamose, der mod vest begrænses af stejle skrænter. Mosen er blevet tolket som udformet subglacialt (Milthers 1943, s. 73) af det mod nord strømmende smeltevand. Sidste lokalitet var Langaas (lok.13) nord for Holmstrup, hvor man i vest så det jævnhøje Saltofte og mod nordvest kunne se ud gennem gabet ved Avnsøgd. til Saltbækvig.

Man ankom til Mineralogisk Museum kl. 20.00 efter at have tilbagelagt 300 km.

Litteratur

- Andersen, S. A. 1964: Grusgravene i bakkerne ved Kalundborg. *Meddr dansk geol. Foren.* **15**, 359–367.
- Brøndsted, J. 1957: *Danmarks Oldtid. I.* (2. udg.), 408 pp. København: Gyldendal.
- Milthers, V. 1943: Nordvestsjælland's Geologi. *Danm. geol. Unders. række* **5,6**, 185 pp.
- Milthers, V. 1948: Det danske Istidslandskabs Terrænformer og deres Opstaaen. *Danm. geol. Unders. række* **3, 28**, 233 pp. (Summary in English.)
- Petersen, K. S. 1969: Fossiler og hærtnede spor af liv i eocænt ler fra Røsnæs. *Meddr dansk geol. Foren.* **19**, 139–141.
- Rasmussen, H. Wienberg 1967: Undersøgelser og tolkninger af dislocerede issøbakker. *Meddr dansk geol. Foren.* **17**, 37–57.
- Rørdam, K. & Milthers, V. 1900: Beskrivelse til Geologisk Kort over Danmark. *Danm. geol. Unders. række* **1, 8**, 143 pp. (Résumé en français.)